

Mechanische schelpdiervisserij

DE VLUCHT UIT DE WADDENZEE NAAR MAURITANIË

De mechanische schelpdiervisserij is per 1 januari 2005 niet meer toegestaan in de Waddenzee. Het kabinet stelt dat deze manier van vissen niet bijdraagt aan “de ecologisch duurzame ontwikkeling” van het gebied. Een forse schadevergoeding is uitgetrokken voor de beëindiging van deze activiteit. Het bedrijf Heiploeg Shellfish, dat 21 van de 37 vergunningen in handen had, onderhandelt nu met het West-Afrikaanse land Mauritanië om een deel van de schelpdiervisserij nabij het subtropische equivalent van de Waddenzee, het park Banc d’Arguin, voort te zetten.

De mechanische schelpdiervisserij heeft diepe littekens in het wad achtergelaten. Gerenommeerde Nederlandse en buitenlandse onderzoekers waarschuwen al jaren voor de negatieve effecten die de mechanische schelpdiervisserijmethode heeft op mariene ecosystemen^{1,2,3}. In de Waddenzee werden de neveneffecten op de voet gevolgd door het onafhankelijke onderzoeksinstituut NIOZ (Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee).

Er werd aangetoond dat de stabiliteit van de zeebodem in intens beviste gebieden drastisch verminderde en geconcludeerd werd dat volledig herstel op deze plaatsen vrijwel onmogelijk zal zijn¹. Ook hoger in de voedselketen werden allerlei tragische veranderingen waargenomen. Het aantal schelpdieretende vogels, zoals kanoetstrandlopers en eidereenden, nam sterk af met de toenemende intensivering van de mechanische schelpdiervisserij⁴.

Het verbod op deze destructieve manier van vissen mag dan ook een overwinning worden genoemd in de strijd voor het behoud van de Waddenzee. Maar misschien is dit wel een voorbarige conclusie. De schelpdierendivisie van ex-vergunninghouder Heiploeg Shellfish (nu Holland Shellfish) wil in de nabije toekomst op de schelpdieren rond het park Banc d’Arguin in Mauritanië gaan vissen. Dit gebied is niet alleen van groot belang voor Afrikaanse diersoorten en lokale vissers, maar vormt tegelijkertijd het overwinteringsgebied voor miljoenen wadvogels⁵. Dezelfde vogels die eindelijk de kans wordt geboden zich te herstellen van de kokkelvisserij in Nederland worden nu bedreigd door dezelfde mechanische schelpdiervisserij in hun overwinteringsgebied⁶.

De rol van het RIVO

Maar alvorens het zover is, willen de Nederlandse schelpdiervissers eerst een commercieel interessante afzetmarkt voor de schelpdieren uit Mauritanië veiligstellen. Spanje en Portugal zijn belangrijke afnemers, maar stellen als lidstaten van de Europese Unie strenge eisen aan de voedselkwaliteit. Toxische algenbloei moet in landen waar schelpdieren gevestigd worden nauwgezet in de gaten worden gehouden⁷. Schelpdieren filteren microalgen uit het zeewater

Diepe littekens in het wad veroorzaakt door de mechanische schelpdiervisserij (let op de twee personen in het midden van de foto voor een goed inzicht in de schaal van het probleem).
Foto: Jaap Vlas

en enkele van deze algensoorten kunnen onder bepaalde omstandigheden giftige stoffen produceren. De schelpdieren hebben hier geen last van en slaan grote hoeveelheden gif op.

Mensen zijn minder immuun voor deze toxines en krijgen ernstige diarree na het eten van 'geïnfecteerde' schelpdieren (*diarrhetic shellfish poisoning*). Consumptie van schelpdieren met algengif kan ook geheugenverlies veroorzaken (*amnesic shellfish poisoning*) en in sommige gevallen zelfs tot verlamming leiden met de dood als gevolg (*paralytic shellfish poisoning*)⁸. Vanwege de grote risico's voor de volksgezondheid heeft de EU als regel gesteld dat het vissen op schelpdieren onmiddellijk moet worden gestaakt zodra giftige algenbloei in en rondom schelpdiervisgronden wordt waargenomen. Tijdens een inspectie door de EU in 1996 werd vastgesteld dat giftige algenbloei onvoldoende gevolgd werd in Mauritanië. Kort na deze inspectie ging de deur van de EU voor Mauritaanse schelpdieren op slot. Enkele Franco-Mauritaanse bedrijven die sinds 1987 venussschelpen exploiteerden werden gesloten⁹. Sindsdien bleven de schelpdierbanken voor de kust van Mauritanië onberoerd¹⁰.

Om de export van Mauritaanse schelpdieren naar de EU opnieuw mogelijk te maken financiert de Nederlandse schelpdiersector onderzoek van het Nederlands Instituut voor Visserij Onderzoek (RIVO). Het RIVO werkt samen met zijn Mauritaanse pendant IMROP (Institut Mauritanien des Recherches Océanographiques et des Pêches) aan het opzetten van een betrouwbaar systeem voor de monsterring van giftige algen. Tijdens het radioprogramma *1 op de middag* van 24 maart 2005 stelt RIVO-directeur Martin Scholte dat de firma Heiploeg (nu Holland Shellfish) "als gezond commercieel bedrijf uiteraard iets wil terugzien voor zijn investeringen". De RIVO-directeur doelt daarbij natuurlijk op het verkrijgen van een visvergunning zodra de poorten van de EU voor Mauritaanse schelpdieren weer open mogen¹¹.

Een desastreuze visserijmethode

Bij het vissen op schelpdieren met de mechanische visserijmethode wordt de toplaag van de zeebodem volledig weggehaald. Het vistuig bestaat uit een kooi op sleden en een mes dat tussen deze sleden is bevestigd. Terwijl de kooi over de grond wordt gesleept, snijdt het mes een dikke laag van de zeebodem af. Via een spuitmond wordt het zand tussen de schelpdieren weggespoten, waarna ze met een soort stofzuiger uit de kooi aan boord worden gezogen. Behalve schelpdieren worden ook andere bodemdieren, zoals kokerwormen, weggezogen.

Kokkelaar. Foto: Saiko de Wolf

Deze kokerwormen spelen een cruciale rol in de stabilisering van de zeebodem. Een afname van kokerwormen vertraagt het herstel van de zeebodem.

In de Waddenzee is het aantal schelpdieren (kokkels, nonnetjes en mosselen) sterk afgenomen. De wadbodem werd minder slikkig en verzandde zelfs. Een slikkige zeebodem is juist een voorwaarde voor een rijk en divers bodemleven. Jonge schelpdieren hechten zich na hun larvale levensfase in het zeewater veel gemakkelijker op slikkige wadplaten dan

op zandige wadplaten.

Op intens beviste wadplaten, die voor de laatste keer 10 jaar geleden werden omgewoeld, werd nauwelijks herstel van biodiversiteit waargenomen¹. Uit onderzoek van het NIOZ en het RIKZ (Rijksinstituut voor Kust en Zee) blijkt dat op wadplaten die slechts één keer waren omgewoeld het minimaal negen jaar duurde voordat jonge schelpdieren zich opnieuw aan de wadplaten hechtten. Vanwege de onomkeerbare schade of, in het beste geval, het zeer langzame herstel vergelijken sommigen de mechanische schelpdiervisserij ook wel met een eenmalige mijnbouwactiviteit.

De Marine Stewardship Council (MSC) heeft het verzoek van de firma Heiploeg Shellfish (schelpdierendivisie) om het keurmerk voor duurzame visserij dan ook afgewezen. Sinds eind jaren tachtig mochten de kokkels op grote schaal met de mechanische schelpdiervisserijmethode uit de Waddenzee worden gevestigd. Het vissen in de Waddenzee op

mosselen en garnalen met andere bodemberoerende visserijtechnieken is nog steeds geoorloofd.

De te verwachten effecten in Mauritanië

De schelpdiervisgronden in Mauritanië waar mogelijk gevist gaat worden herbergen voornamelijk venusschelpen en bevinden zich op een diepte tussen de 10 en 30 meter, nabij het Nationale Park Banc d'Arguin. De schelpdieren in het ondieper gelegen gebied van het park Banc d'Arguin zullen buiten het bereik van commerciële exploitatie blijven, omdat alleen lokale vissers, de Imraguen, binnen de grenzen van dit park mogen vissen. De Imraguen vissen met houten zeilboten op voornamelijk ombervissen en harders en gebruiken hiervoor alleen traditionele vistechneken⁵.

Imraguen en hun traditionele vissersboten. Foto: Ifigo Akzona

mechanische

Mauritaanse wetenschappers verbonden aan de universiteit van de hoofdstad Nouakchott en medewerkers van het park Banc d'Arguin hebben samen met lokale, Nederlandse en internationale natuurorganisaties hun zorgen uitgesproken over de eventuele komst van de mechanische schelpdiervisserij uit Nederland. Een rapport over de effecten van deze vorm van visserij is in april 2005 door de directeur van het regionale IUCN-kantoor voor West-Afrika aan de toenmalige Mauritaanse minister van visserij overhandigd¹². De wetenschappers en leden van natuurorganisaties hopen op deze manier de besluitvorming rond de invoering van de

schelpdiervisserij te beïnvloeden.

Het rapport stelt dat gezien de diepte waarop de schelpdieren zich bevinden commerciële exploitatie alleen mogelijk zal zijn met de schadelijke mechanische visserijmethode. Men verwacht dat de zeebodem in de buurt van Banc d'Arguin langdurig beschadigd zal worden. Herstel van schelpdierbanken zou zelfs langer duren dan in Nederland, omdat de Mauritaanse venusschelpen veel ouder worden dan de kokkels uit de Waddenzee. De schade aan de schelpdierbanken zou ook een direct negatief effect hebben op andere mariene diersoorten. Platvissen, kreeftachtigen en octopussen eten de schelpdieren in de bewuste visgronden en zijn voor de lokale visserij belangrijke soorten. Maar ook haaien en roggen, die onder strikte bescherming vallen in het park Banc d'Arguin, hebben de venusschelpen op hun menu staan. De Imraguen hebben overigens het vissen op haaien en roggen vrijwillig gestaakt om populaties de kans te geven te herstellen van overbevissing. Omdat het ecosysteem niet bij de grenzen van het park Banc d'Arguin ophoudt, zullen de effecten van de mechanische schelpdiervisserij vlak buiten de grenzen van het park ook erbinnen voelbaar zijn. De volwassen schelpdieren buiten het park vormen een belangrijke bron voor jonge schelpdieren die zich in het ondieper gelegen park vestigen. Een afname van schelpdieren in het park zou weer een direct negatief effect hebben op schelpdieretende vogels, waaronder de overwinterende wadvogels. Daarnaast zal

Overwinterende Wadvogels samen met Afrikaanse soorten in het Banc d'Arguin park. Foto: Ifigo Akzona

door het omwoelen van de zeebodem het glasheldere water in en rondom het beviste gebied troebel worden. Zichtjagers, zoals de visdiefjes – de grootste populatie van Afrika is hier te vinden – zullen minder goed hun prooi kunnen vinden. De aangrenzende zeegrasvelden, de basis van dit zeer productieve ecosysteem, zullen minder goed groeien door een afname aan zonlicht.

De grote gemechaniseerde schepen van de Nederlandse schelpdiervissers zullen ook in schril contrast staan met de kleine houten zeilbootjes

van de straatarme Imraguen. De lokale belangenorganisatie van de Imraguen, Mer Bleue, heeft al aangekondigd zich hevig te zullen verzetten tegen de komst van de mechanische schelpdiervisserij. De Imraguen vragen zich overigens steeds vaker af of alle moeite die zij doen voor het behoud van het park Banc d'Arguin nog wel zin heeft als daarbuiten grote bedrijven snel hun zakken vullen en het mariene ecosysteem voor lange tijd ernstig verstoren. Met de komst van de Nederlandse schelpdiervisserij ligt het voor de hand dat het draagvlak bij de Imraguen voor duurzaamheid en natuurbescherming nog verder zal afbrokkelen¹³.

Terug naar de discussie in Nederland

Ondanks alle wetenschappelijke gegevens over de schadelijkheid van de mechanische kokkelvisserij en de overweldigende media-aandacht voor het probleem heeft het nog lang geduurd voordat die visserij in de Waddenzee werd verboden. De maatschappelijke discussie was al jarenlang in volle gang, maar de overheid bleef vergunning na vergunning verlenen. Pressiegroepen werden opgericht, zoals Wilde Kokkels, om dit onduurzame beleid aan de kaak te stellen. Als protest werden dode wadvogels bij de VN-natuurconferentie in Den Haag gedeponeerd. De gemoederen liepen hoog op toen actievoerders, voor het oog van de camera, door vissers tegen de grond geslagen werden tijdens de visserijdagen in Lauwersoog.

Uiteindelijk is het kabinet niet op eigen kracht tot het besluit gekomen de mechanische schelpdiervisserij in de Waddenzee te verbieden. Het verbod werd pas ingevoerd nadat het Europese hooggerechtshof had geoordeeld dat de mechanische schelpdiervisserij in de Waddenzee in strijd is met de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen en nadat de Raad van State alle eerder verleende vergunningen vernietigd had¹⁴.

In dezelfde periode besloot het kabinet gaswinning in de Waddenzee toe te staan. Van het opgelegde verbod op de kokkelvisserij werd dankbaar gebruik gemaakt om de impopulaire gaswinning er bij het grote publiek door te krijgen. Het argument dat leden uit het kabinet voor de gaswinning aanvoerden was dat de gaswinning minder schadelijk zou zijn dan de mechanische visserij op kokkels en dat bovendien de vissers dankzij de gasopbrengsten konden worden uitgekocht. Een ander belangrijk argument was dat een deel van de inkomsten uit het waddengas gebruikt kon worden voor natuurherstel.

Op 19 november 2005 besloot het kabinet om 85 miljoen euro aan de kokkelvisserijbedrijven te geven, "ter compensatie van het staken van hun activiteiten in de Waddenzee".¹⁵ Dat is een bittere pil voor natuurorganisaties, omdat de 'uitkoopregeling' wordt betaald uit hetzelfde potje dat het kabinet reserveerde voor natuurherstel. Bovendien is 85 miljoen euro volgens natuurorganisaties een veel te hoog uitkoopbedrag. De mechanische kokkelvisserijsector leed door overbevising al jaren enorme verliezen (de investeringen waren groter dan de opbrengsten). Stichting Wilde Kokkels zal bezwaar aantekenen bij de Europese Commissie. Zij vindt dat het uitkoopbedrag op basis van verkeerde cijfers is berekend en meent bovendien dat de kokkelvisserijbedrijven geen recht hebben op het geld, omdat de nadeelcompensatie gezien moet worden als onwettelijke staatssteun. Opmerkelijk is verder dat het kabinet geen enkele voorwaarde stelt aan het geven van de compensatie. In ruil voor het enorme uitkoopbedrag zou de overheid bijvoorbeeld kunnen eisen dat de bedrijven hun schadelijke kokkelschepen vernietigen. Door het stellen van voorwaarden zou het kabinet verplaatsing van het probleem naar andere gebieden kunnen tegengaan of ten minste de kans daarop kunnen verkleinen. In de huidige situatie vormt de 'schadevergoeding' echter een interessante 'startsubsidie' om de mechanische schelpdiervisserij elders (buiten Nederland en uit het zicht) voort te zetten, zoals Holland Shellfish (voorheen Heiploeg) dat nu van plan is in Mauritanië.

Maar het kabinet lijkt het probleem van de mechanische schelpdiervisserij nog steeds weinig serieus te nemen en verder ook geen rekening te willen houden met de internationale context van het probleem. Minister Veerman van LNV antwoordde op de Kamervragen van 12 april 2005, met betrekking tot de verplaatsing van het probleem naar Mauritanië, dat Mauritanië een soevereine en volwassen staat is en zijn eigen afwegingen kan maken. Maar van een kabinet dat fatsoensnormen predikt zou toch verwacht mogen worden dat het met bevriende staten als

Mauritanië kennis en ervaringen deelt. Zo zou de minister zijn collega in Mauritanië op de hoogte kunnen stellen van het onderzoek naar de effecten van de mechanische schelpdiervisserij (EVA II), uitgevoerd door onder andere het RIVO, en hem in kunnen lichten over de schadelijkheid van deze vorm van visserij en het verbod in de Waddenzee¹⁵.

Ondanks de aanwezigheid van het RIVO in Mauritanië bleek uit gesprekken die IUCN voerde met hoge ambtenaren van het Mauritaanse Ministerie van Visserij dat zij niet op de hoogte waren van het verbod op de mechanische schelpdiervisserij in de Waddenzee. Verder wisten zij ook niet dat deze vorm van visserij onomkeerbare schade kan aanrichten aan mariene ecosystemen. De Mauritaanse minister van Visserij heeft het rapport van de Nederlandse, lokale en internationale natuurorganisaties over de neveneffecten van de mechanische schelpdiervisserij zeer op prijs gesteld en beloofd de bevindingen te betrekken in de uiteindelijke besluitvorming.

Voor de lokale visserij, de duurzame ontwikkeling van de Mauritaanse kustzone, maar ook voor de vogels uit de Waddenzee, is het te hopen dat de Mauritaanse bestuurders de mechanische schelpdiervisserij nooit zullen toestaan.

Sandra Kloff en Jeroen Reneerkens

Sandra Kloff heeft als assistent-deskundige voor IUCN-Mauritanië gewerkt, is medevoorzitter van de werkgroep sociale en ecologische aansprakelijkheid van de privé-sector (SEAPRISE) en lid van de IUCN Commissie voor Economische, Ecologische en Sociale Politiek (CEESP, www.iucn.org/themes/ceesp).

Jeroen Reneerkens is promovendus bij het Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ) en bestuurslid van de natuurorganisatie Wilde Kokkels (www.wildekokkels.nl).